

Brieven uit Genua

Ilja Leonard Pfeijffer

Brieven
uit Genua

Uitgeverij De Arbeiderspers

Amsterdam · Antwerpen

De auteur ontving voor het schrijven van dit boek
een werkbeurs van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Eerste druk 2016
Achtste druk 2022

Copyright © 2016 Ilja Leonard Pfeijffer

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd
en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie
of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van BV Uitgeverij De Arbeiderspers,
Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam.

Omslagontwerp: Stephan Vanfleteren, Tim Bisschop
Foto omslag en auteursportret: Stephan Vanfleteren
Typografie: Nico Richter

ISBN 978 90 295 4103 9/NUR 321

www.iljapfeijffer.com
www.arbeiderspers.nl

Inhoud

Brieven aan Gelya	7
Brieven aan officiële instanties	113
Brieven aan mijn moeder	135
Brieven aan Gelya	189
Brief aan mijn familie van moederskant	225
Brieven aan Gelya	231
Brieven aan mijzelf op jongere leeftijd	331
Brieven aan Gelya	489
Brieven aan officiële instanties	555
Brief aan Europa	569
Brieven aan Gelya	579

Brieven aan Gelya

Genua, 27 april 2012

Lieve Gelya,

Vandaag heb ik voor het eerst dit jaar de grote ramen aan de voorkant helemaal opengezet. Het is eindelijk zomer. De geluiden van de stad waaien mijn huis binnen. Het is net twaalf uur geweest. De honderden klokken van Genua hebben lustig gebeierd. Ik weet hoeveel jij houdt van die dagelijkse kakofonie, dat gebimbam van eigenwijze belhamels, dichtbij en ver weg, die allemaal tegelijk door elkaar heen zo hard mogelijk hun eigen toon en ritme proberen vast te houden. Godzijdank ben ik atheïst. Maar ook ik ben van die klokken gaan houden. Vooral omdat ik er altijd bij denk hoe vrolijk ze jou zouden maken als je hier was.

Op de piazza is iedereen zo hard mogelijk aan het genieten van de stralende dag. De terrassen zitten vol. Ik hoor het geklingel van lepeltes in koffiekopjes, het getik van messen en vorken op eenvoudige bordjes pasta en het klinken, *cin cin*, van glaasjes prosecco. Ik hoor het geroezemoes van honderden vrolijke, nietszeggende gesprekken. Het is vrijdag. Na de lunch moet iedereen nog even een paar uurtjes werken en dan is het weekend. De *movida* op de piazza zal vanavond alle records breken, dat voel je al helemaal aankomen. Iedereen zal hiernaartoe trekken om te vieren dat de zomer op een vrijdag is gekomen.

Ja, natuurlijk hoor ik ook de bouwvakkers, dat klopt. De school die ze schuin tegenover mijn grote ramen aan het bouwen zijn, is nog lang niet af. Ze zijn nu bezig met de derde verdieping. En daar komen nog twee verdiepingen bovenop en dan zal ik het balkon van Irene en Beppe aan de overkant niet meer kunnen zien. Maar misschien is dat niet zo erg. Ze zitten toch bijna nooit op dat balkon. Volgens mij liggen ze bijna de hele dag in bed. Vooral Irene. Zij wordt om een uur-

tje of één wakker, gaat dan ontbijten en wordt daar zo moe van dat ze vervolgens een siësta moet houden. Maar zij is een diva en het leven van een diva is zwaar. Ik heb haar gisteren gezien bij het aperitief. Dat was een uurtje of halfacht. ‘Come stai?’ vroeg ik. ‘Ho sonno,’ zei ze. Italianen zijn volgens mij het enige volk in Europa dat zich niet schaamt om op elk willekeurig moment van de dag te zeggen dat ze willen slapen. Ik zei dat ze best met haar hoofd op het tafeltje mocht slapen en dat ik haar wel zou wakker maken als er iets gebeurde. Er gebeurt toch nooit iets.

De bouwvakkers maken herrie. Ze slaan met dingen op dingen. Dat doen ze nu al bijna twee jaar. En laatst bedacht ik hoeveel beroepen er bestaan waarbij je de hele tijd ergens op moet slaan. De meeste mensen realiseren zich dat niet. De slager die zijn karkas uitbeent, de stratenmaker die straatstenen op hun plaats klopt, de concertpianist, de tennisser, de beeldhouwer, de bokser, de hoefsmid, de drummer van de band, de barman die een mojito maakt, de timmerman die een boekenkast bouwt, de houthakker die een woudreus velt, de lobbyist die schouderklopjes uitdeelt, de voorzitter die zijn voorzittershamer hanteert. En het geldt zelfs voor mijn beroep. Om deze brief aan jou te schrijven moet ik een paar duizend keer in de juiste volgorde slaan op de toetsen van mijn laptop.

Maar het geluid dat de bouwvakkers maken, stoort mij niet. Dat komt doordat ze Italiaanse bouwvakkers zijn. Nederlandse bouwvakkers zijn vreselijk. Die zetten hun radio zo hard mogelijk en gaan dan meezingen met Nederlandstalige schlagers, terwijl ze de godganse dag flauwe moppen aan elkaar vertellen, waarbij ze moeten schreeuwen omdat de radio zo hard staat. Italiaanse bouwvakkers bouwvakken gewoon. En als ze elkaar uitschelden, wat ze vaak doen, is dat alleen maar exotisch, omdat ze dat in het Italiaans doen.

Praat jij nog Italiaans tegen de muizen in je huis? Misschien kun je beter een kat nemen en daar Italiaans tegen praten. Ik zit hier met een kakkerlakkenplaag. En ik ben gestopt met praten. Besprekingen zijn zinloos. Het is oorlog. Het huis is schoon, maar er zit ergens een nest. Ik zal die vijfde colonne verdelen met alle middelen die daarvoor nodig zijn, om te beginnen met Baygon-spray. Simona heeft die voor mij gekocht, ergens in een illegale wapenhandel waar ze onder de toonbank ook nucleaire splijtstof verhandelen. Elke ochtend vind

ik een paar lijken. Ze zijn gruwelijk. Italiaanse kakkerlakken (of 'kakkerlakkers', zoals jij zou zeggen) zijn niet de kleine irritante grauwe bestjes die je in Nederland gewend bent, maar vuurrode monsters, zo groot als een aansteker, met allerhande tentakels. En ze zijn een geduchte vijand. Zelf als ze op hun rug liggen en dood lijken, beginnen ze nog vervaarlijk met al hun tentakels te friemelen zodra ik ze van dichtbij onderspuit om ze af te maken. Simona komt om de lijken op te ruimen. Maar het is al een paar keer gebeurd dat het lijk plotseling was verdwenen. Dat was kennelijk zelfs na een hele spuitbus Baygon nog steeds niet dood genoeg.

Sorry dat ik je hierover vertel. Ik zou je nooit lastigvallen met deze smerige praatjes als het niet ergens anders over ging. Voor het eerst in mijn leven voel ik hoe het is om oorlog te voeren. Je weet dat ik de zachtmoedigheid zelve ben. Ik praat met katten en muizen, en muggen mogen mij prikken. Maar nu ben ik bevangen door pure, blinde haat. Ik neem geen gevangenen. Ik zal ze uitmoorden. En met de haat komt de walging. De aanblik van een verminkt lijk doet mij bijkans kotsen. Maar dat versterkt de haat alleen maar. Ik word een moordmachine. Zo makkelijk gaat dat dus kennelijk.

En daarover gaat het waarschijnlijk ook vanavond. Ik ga naar het toneel. Helemaal in Arenzano, maar we gaan met de auto. Het is de première van de nieuwe theatermonoloog van Irene. Beppe heeft die voor haar geschreven. Ze hebben mij er al veel over verteld. Het stuk heet *Monika* met een k en het gaat over het meisje dat naar Duitsland ging om de moordenaar van Che Guevara te vermoorden. Het gaat over strijd, idealen, blinde haat en moordlust. Dat is ook zoiets van Italianen. Als ze niet moe zijn en willen slapen, zijn ze wel met politiek bezig in die zin dat ze zich druk maken over de een of andere mislukte linkse revolutie uit een ver verleden. Of ze gaan eten. Maar dat zijn rechtse Italianen. Ik maak me een beetje zorgen over het stuk van vanavond. Beppe schrijft goed, maar onder zijn handen wordt alles als vanzelf een revolutionair manifest. Hij is niet geïnteresseerd in twijfel en meerduidigheid, en dat heeft dit onderwerp volgens mij precies nodig. Anderzijds zal het een genoeg zijn om een uurtje naar de diva te mogen kijken.

Heb je de Nederlandse politiek nog een beetje gevolgd de laatste dagen? Ik weet dat je daar tegenwoordig officieel in bent geïnteres-

seerd, op voorwaarde dat ik je alles uitleg. Het was een historische week. Nadat het kabinet was gevallen, kwam de minister van Financiën in een paar uur een historisch akkoord overeen met de oppositie en daarmee is het politieke landschap in Nederland in één klap totaal veranderd. Ik herinner me nu dat ik je al had verteld dat Wilders was weggelopen. ‘Wat betekent dat?’ vroeg je. ‘Is Nederland nu niet meer racistisch? Gefeliciteerd. Dan moeten we proosten.’ Nu, na de briljante strategische manoeuvre van met name D66 en GroenLinks om een akkoord te sluiten, is de rol van Wilders in de Nederlandse politiek definitief uitgespeeld. Hij is irrelevant geworden. Nadat we hem al die jaren hebben bestreden met het rode waas voor ogen waarmee ik oorlog voer tegen ongedierte in mijn huis, kunnen we hem eindelijk gewoon rustig negeren. Ik zal het je nog wel beter uitleggen. Ze hebben mij gevraagd om er een opiniestuk over te schrijven voor de Nederlandse krant. Of beter gezegd, ik heb dat aan de redactie opgedrongen. De schoorsteen moet toch roken, zoals ze daar bij jou in Nederland zeggen. Ik kreeg het idee gisteravond op het terras. Toen liep ik vijf meter naar het internetcafé en binnen een minuut kreeg ik antwoord van de redactie dat ze een paar kolommen voor mij hadden vrijgemaakt. Internet is soms toch best wel een handige uitvinding. Volgens mij wordt dat nog groot, dat hele internet.

Hoewel je voorzichtig moet zijn met dit soort bekentenissen, zal ik de waarheid vertellen. Ik heb wel eens over Berlusconi gedroomd. Hij gaf een persconferentie. Ik was daarbij aanwezig en het was mijn opdracht hem een kritische vraag te stellen. Dat lukte ook. Maar in plaats van te antwoorden keek hij mij glimlachend aan. Hij stond op, kwam naar mij toe en legde een arm om mijn schouder. ‘Kom,’ zei hij, ‘ik moet je iets laten zien.’ We maakten een lange wandeling langs de rivier, waarbij hij mij wees op de schoonheid van het landschap en van de gebouwen. Hij was vriendelijk, amusant en buitengewoon charmant. Het was alsof ik verkeerde in het goede gezelschap van een oude vriend. Ik begreep hem.

Al mijn Nederlandse vrienden die mij in Italië komen opzoeken, stellen mij vroeg of laat dezelfde vraag. Hoe het toch mogelijk is dat zo’n beschaafd en aangenaam volk als de Italianen op iemand stemt als Silvio Berlusconi. En laten we eerlijk zijn. Het is een begrijpelij-

ke vraag. Hij is een misdadiger. Zijn banden met de maffia zijn be-
wezen. Hij is een oude geilaard en een weergalozе egomaan. Hij is
de politiek in gegaan uitsluitend om zijn eigen belangen te dienen.
Hij is in de kern antidemocratisch en is een walgelijke populist. Maar
dat alles weten we nu wel. Ik wilde het hebben over iets anders.

Het is een grote fout om Berlusconi te onderschatten. In de bui-
tenlandse media wordt hij meestal afgeschilderd als een clown. Met
zijn ‘bunga bunga’. Met zijn talloze blunders. Zo ontstaat het beeld
van een man die totaal niet serieus te nemen valt. En precies dat
beeld is onterecht. Berlusconi is geen clown. Hij is een buitengewoon
intelligent man met een weergaloos politiek instinct. Dat maakt hem
ook zo gevaarlijk.

Om te beginnen heeft hij de gave van het woord. Zijn Italiaans is
elegant en verzorgd en steekt weldadig af bij het geschreeuw van
sommige straatvechters in de oppositie. Daarnaast heeft hij het ta-
lent om woorden en begrippen te herdefiniëren en te annexeren.
Daarin is hij verbluffend virtuoos. Ook als vijand kun je daar alleen
maar bewondering voor hebben. Toen er een paar jaar geleden een
gigantische demonstratie tegen zijn regering was in Rome, waar
ruim een miljoen mensen op afkwamen, was zijn reactie: ‘Dit laat
zien dat we in Italië helaas nog decennia nodig hebben om een waar-
lijk democratische oppositie te krijgen.’ Het is even brutaal als geni-
aal. Hij gebruikt het succes van een buitenparlementaire actie van de
oppositie om het begrip ‘democratie’ voor zichzelf op te eisen. En en
passant schetst hij het beeld van een soort natuurlijke situatie die
minstens decennia zal duren, waarin hij regeert en de oppositie op-
positie voert. Bovendien gaat er de suggestie van uit dat hij niets lie-
ver zou willen dan een constructieve samenwerking met de opposi-
tie, maar helaas zuchtend moet concluderen dat die onmogelijk is
omdat zij niet democratisch is. Dat is uiteraard allemaal retoriek.
Maar briljante retoriek.

Op een vergelijkbaar virtueuze manier lukt het hem om de proces-
sen die tegen hem worden gevoerd wegens corruptie, machtsmis-
bruik en prostitutie van een minderjarige om te buigen tot een fac-
tor in zijn voordeel. Hij schildert de rechters af als pionnen van links.
En hij schrikt er niet voor terug om over de rechtszaken te spreken in
termen van een staatsgreep. En zijn logica is van een verleidelijke

simpliciteit. Hij is de democratisch gekozen leider van het land en die rechters zijn maar benoemd. Hij heeft de legitimatie van de kiezers, die die rechters ten enenmale moeten ontberen. En zo verandert hij zichzelf van aangeklaagde in een voorvechter van de democratie. Wilders heeft dat trucje goed afgekeken.

En meer in het algemeen weet hij het beeld van zichzelf te scheppen van een hardwerkende manager die weet hoe je een miljardenbedrijf moet runnen en die zich nu uit liefde in dienst heeft gesteld van zijn dierbare Italië, maar die in zijn werk bij voortduring obstructie ondervindt van verouderde democratische instituten zoals het parlement en de grondwet, die vlak na de oorlog is opgesteld door de communisten. Een beetje zoals de Nederlandse populisten zich afzetten tegen 'Haags gedoe'. Maar dan nog een graadje brutaler. Hij heeft van de kiezers de volmacht gekregen om het land te runnen en wanneer democratische instituten als het parlement en de grondwet hem daarbij dwarsbomen, zijn die dus ondemocratisch. En in de duizelingwekkende hocus pocus van zijn retorica wordt het zo het toppunt van democratie om hem de almacht toe te kennen en democratische controle af te schaffen.

In naam van de democratie heeft hij de democratie gedemoniseerd, met als gevolg dat de overgrote meerderheid van de Italianen tot de conclusie is gekomen dat de politiek niet deugt. En in dat klimaat kun je net zo goed stemmen op een charmante schurk die tenminste weet hoe hij voor zichzelf kan opkomen. We zijn nog lang niet van hem af.

Zoals ik je al zei, het is een stralende dag. Ik ga zo meteen naar buiten om een drankje te drinken bij Caffè Letterario en niet meer te denken aan insecten of rechtse populistten. De meisjes zullen vanzelf langskomen om mij op te halen als het tijd is om naar Arenzano te gaan. Ik zal zonder jas gaan en mijn grote ramen aan de voorkant openlaten voor als ik vannacht terugkom na de voorstelling, het premièrefeest en de nabespreking met Beppe en Irene, en ik zal inslapen op de deinende golven van het gejuich van de feestende massa op het plein. En ik zal je missen.

Genua, 26 mei 2012

Lieve Gelya,

Er is sinds een paar dagen een groot probleem op het pleintje. De eigenaar van een van de appartementen boven Caffè Letterario heeft bedacht dat hij wil verbouwen. Het appartement moet gesplitst worden of zoiets. Althans, dat vertelde Oscar mij. En hij kan het weten. Hij is als eigenaar van de Gradisca al een mensenleven van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat op de piazza en hij weet alles over iedereen. En voor de verbouwing moest aan de buitenkant een hoge steiger worden gebouwd, pal voor Caffè Letterario, precies op de plek waar mijn tafeltje hoort te staan. Oscar legde mij uit dat ze dat bij wet verplicht waren om dat te doen, omdat die voorzag in een werkoppervlakte van een bepaalde minimumomvang waaraan het appartement zelf niet voldeed. Bovendien diende de steiger ertoe om bouwafval af te voeren. Ik vroeg hem of hij wist hoe lang de verbouwing zou gaan duren. Een week? Een paar weken? 'Zes maanden,' zei hij. 'Minstens.'

Sommige dingen moet je gewoon niet willen. Het is tegenwoordig in de mode om te denken dat alles in principe mogelijk is en dat alles moet kunnen. Die opvatting wordt gepropageerd als een positieve instelling. Maar ik ben het er niet mee eens. Als je een appartement bezit aan de Piazza delle Erbe kun je wel denken dat je het recht hebt om het te verbouwen, maar als de wet voorschrijft dat je dan op het drukste terras van de stad een steiger moet bouwen die daar gedurende het hele zomerseizoen zal staan, dan heb je dat recht dus niet, want zo'n steiger is ondenkbaar, dat begrijpt zelfs een kind. Dan zit er dus niets anders op dan te concluderen dat het gewoon niet kan. Jammer. Het bezit van een appartement op het mooiste pleintje van de stad is een voorrecht, maar brengt ook beperkingen met zich

mee en als je zo graag wilt verbouwen, dan had je maar een appartement in Castelletto of Sturla moeten kopen.

De bouwers konden ongestoord hun gang gaan omdat Caffè Letterario pas aan het einde van de middag opengaat, rond een uur of vier, voor het aperitief. Toen Elena, een van de vier eigenaars, rond dat tijdstip arriveerde, waren ze al bijna gevorderd tot de derde etage. Je kent haar wel, zij is die wat oudere vrouw met een klein rond brilletje die altijd de culturele evenementen organiseert voor de bar. Een keurige dame lijkt ze, bijna burgerlijk. Maar je moet haar niet onderschatten. Ze heeft een radicaal actieverleden. En ze was woedend. Haar terras was gehalveerd. Ze heeft onmiddellijk de politie gebeld en geëist dat alle vergunningen werden gecontroleerd. En inderdaad bleek er van alles niet in orde te zijn. De bouw van de steiger diende per onmiddellijk gestaakt te worden.

Maar dat wil natuurlijk niet zeggen dat de steiger ook werd afgebroken. En zo staat er al een paar dagen een half afgebouwde steiger op het plein. De eigenaar van het appartement is intussen hoogstwaarschijnlijk bezig de benodigde vergunningen alsnog rond te krijgen. Elena poogt tegelijkertijd om dat via bezwaarprocedures te verhinderen. En dit juridische gevecht kan makkelijk maanden in beslag nemen. Of jaren. Of nooit worden beslecht. Het is een patstelling die typisch Italiaans is. Overal in de stad, overal in het land zie je afzichtelijke, half voltooide, al dan niet illegale constructies die de stille getuigen zijn van een nooit volledig opgehelderd juridisch conflict. Ze mogen niet worden voltooid, maar er is evenmin voldoende wettelijke grond om ze af te breken. Het zijn monumenten van menselijk onvermogen, van de misplaatste ambitie om iets in de wereld te veranderen, de verraden zekerheid dat alles blijft zoals het was, en de onmacht om in samenspraak met een ander mens te leven.

Ik houd niet van verandering. Jij weet dat. Je zegt dan altijd dat ik ‘staromodny’ ben en een oude Russische ziel heb. Ik vat dat op als compliment, al weet ik dat je dat niet helemaal precies zo bedoelt. Maar het punt is dat ik gelijk heb. Ergens iets aan doen maakt het bijna altijd erger. Zoals met mijn televisie bijvoorbeeld. Die werkte gewoon altijd. Van de zeven Italiaanse kanalen die ik kon ontvangen, was het ene nog waardelozter dan het andere, maar ik kon ze ont-

vangen en ik kon ernaar kijken als ik dat wilde. En ik hield ervan om in de zomer 's middags de Giro of de Tour aan te zetten als achtergrondtelevisie en wanneer ik 's nachts dronken thuiskwam kon ik bij tijd en wijle waarlijk genieten van een avonturenfilm met in het Italiaans nagesynchroniseerde dinosauriërs. Maar een televisie die het gewoon zomaar doet, dat was natuurlijk uit de tijd en in feite niets minder dan economische en culturele stagnatie. Wat we nodig hadden was innovatie, vooruitgang, verandering. We kregen digitale televisie. Daarvoor moesten we wel voor enkele tientjes een decoder aanschaffen, maar dan had je ook wat, zo werd ons beloofd. Toen hadden we dus niks. Ik heb mijn decoder braaf afgerekend en aangesloten, maar hij ontvangt geen signaal. Dat is nu al ruim een halfjaar zo. De Giro is al bijna voorbij en voor de Tour vrees ik ook het ergste. En er is niets aan te doen. Het schijnt te liggen aan het feit dat het nieuwe signaal geblokkeerd wordt door bergen. Ik moet gewoon rustig afwachten tot die bergen door erosie verdwijnen en dan kan ik weer dinosauriërs kijken en dan zal ik zien dat de beeldkwaliteit sterk is verbeterd.

Noem mij één voorbeeld van iets wat is veranderd en toen beter was dan daarvoor. Nou? Eén voorbeeld. Zie je wel. Zelfs die alom zozeer geroemde vooruitgang in de medische wetenschap is maar erg betrekkelijk, hoor, dat kan ik je wel vertellen. Ik typ deze brief aan jou terwijl ik met mijn linkervoet in een voetenbadje zit met soda. Ik heb namelijk een lelijk etterende ontsteking onder mijn voetzool en mijn voet is enorm opgezwollen. Ik kan nauwelijks lopen. Op aandringen van Sara, Simona en de andere meisjes ging ik eergisteren dan maar naar de EHBO van het Galliera-ziekenhuis. Na drieënhalf uur wachten was ik eindelijk aan de beurt. De arts vroeg wat het probleem was. 'Ik heb een etterende zweer aan mijn voet,' zei ik. Ik deed mijn schoen en mijn sok uit en de arts had haar diagnose al snel gesteld: 'Je hebt een etterende zweer aan je voet,' zei ze. 'Ik schrijf je een voetenbadje met soda voor.' Precies. Dat dacht ik ook. Sterker nog, dat deed ik al. De enige vooruitgang die ik heb geboekt, is dat ik mijn voetenbadjes met soda nu ondersteund weet door een officieel uitgeprint medisch rapport van het hospitaal La Galliera.

Met dat rapport is trouwens iets heel merkwaardigs aan de hand. Ik weet niet precies voor wie het is bedoeld. Niet voor de patiënt,

want het staat vol technische medische terminologie en afkortingen. Misschien voor de huisarts. Maar ik heb geen huisarts. En er staat iets in geheimtaal, in een mengeling van Italiaans en Latijn. Een van de aanbevelingen luidt: ‘astinenza del potus’. Maar toevallig lees ik zowel Italiaans als Latijn en ik begrijp donders goed dat daar staat dat ik moet stoppen met drinken. Waar bemoeien ze zich mee? En bovendien, als je dat vindt, zeg het mij dan in mijn gezicht. Dat geeft mij tenminste de gelegenheid om je in je gezicht uit te lachen. Waarom moet dat op zo’n laffe manier in nep-Latijn over mijn hoofd heen worden doorgespeeld aan mijn huisarts? En ik was het vergeten, maar nu herinnerde ik het me weer. Dat was al eerder gebeurd. Een paar jaar geleden was ik ook al in dat ziekenhuis, voor mijn andere voet, en toen hadden ze in het rapport geschreven: ‘addominale globale curabile’. Dat kan maar één ding betekenen: dat ik een dikke buik heb, maar dat dat valt te genezen. Terwijl ik kwam voor mijn voet.

Mijn vriend Stefan, die uroloog is in een ziekenhuis in Rotterdam, vertelde mij ooit dat op de status van sommige patiënten de afkorting ‘b min’ voorkomt, wat staat voor ‘buskruit niet uitgevonden’.

Dat is nog zo’n voorbeeld van een verandering die niet bepaald tot een verbetering heeft geleid: de uitvinding van het buskruit. En wie het buskruit al evenmin heeft uitgevonden, is Massimo. Die mooie dwaas dacht het helemaal voor elkaar te hebben. Hij had een club geopend in de buurt Maddalena, de Nick Masignello, waar je binnen mag roken op voorwaarde dat het pure hasj is. Iedereen in Genua kent die club. Hij bestaat al jaren. De carabinieri hebben hem vorige week ook ontdekt. Twee agenten in burger gingen naar binnen om iedereen op heterdaad te betrappen en daarna belden ze hun collega’s. Vier agenten in uniform meldden zich aan de voordeur om de arrestaties uit te voeren. Maar Massimo was er uiteraard op voorbereid dat dit vroeg of laat zou gebeuren. En hij dacht er iets op gevonden te hebben. Hij weigerde de agenten de toegang op grond van het feit dat ze geen lidmaatschapskaart hadden. Italianen kunnen soms zo geniaal zijn. Maar dat hoeft ik jou niet te vertellen.

Genua, 30 mei 2012

Lieve Gelya,

Op het pleintje in Genua waar ik woon, was gisteravond een demonstratie. Er werd hard op trommels geslagen en ik kreeg een pamflet in handen gedrukt. Daarop stond samengevat het volgende: 'De recente gemeenteraadsverkiezingen in Italië kenden de laagste opkomst ooit. In Genua is er een nieuwe burgemeester gekozen die met het mandaat van iets meer dan honderdduizend stemmen over bijna achthonderdduizend inwoners moet gaan regeren. Ook elders in Europa, in Griekenland, Portugal en Spanje, heeft de kiezer met een opgestoken middelvinger gereageerd op zijn zogenaamde democratische voorrecht. En dat is nog maar het begin. We hebben genoeg van onze crisisregeringen met hun draconische bezuinigingen. We hebben genoeg van onze oppositie, die ook alleen maar baantjes voor zichzelf probeert te creëren. We hebben genoeg van alle politici. Wij voelen ons niet langer door hen vertegenwoordigd. Zij hebben ons nodig om hun macht te legitimeren. Maar wij hebben hen niet langer nodig. We zullen niet meer op hen stemmen. Onthouding is ons wapen. We nemen de macht zelf in handen, om te beginnen in onze eigen wijk.' Het manifest was niet ondertekend. Het was onduidelijk welke partij of groepering erachter zat. Waarschijnlijk zat er ook helemaal geen organisatie achter en was het een initiatief van een groep gelijkgestemde individuen.

Het zou overdreven zijn om al te veel belang te hechten aan dit vlugschrift, maar het erin verwoorde sentiment is wel degelijk kenmerkend voor deze tijden. Naarmate de economische crisis langer voortduurt, is er een toenemend aantal burgers dat niet langer gelooft dat de politiek in staat is de problemen op te lossen. De kritiek richt zich natuurlijk in eerste instantie op de zittende machthebbers,

maar dat is iets van alle tijden. Wat nieuw is, is dat steeds minder mensen nog geloven dat andere politici het beter zullen doen. Ze geloven niet meer in het systeem als zodanig. Als het volk zelf niet meer gelooft in de democratie, dan verkeert de democratie in een crisis.

Deze crisis van de democratie heeft natuurlijk alles te maken met de economische crisis. En welbeschouwd hebben de critici ook gewoon gelijk. Onze parlementaire democratie is niet in staat om adequaat te reageren op ontwikkelingen op de markt. Dat hebben we de afgelopen tijd meermaals gezien. Zij is gewoon te langzaam. Democratische procedures zijn een luxe geworden die wij ons nu tijdens de crisis even niet meer kunnen veroorloven. De parlementaire-enquêtecommissie-De Wit heeft feilloos laten zien hoe onmogelijk het was voor de toenmalige minister van Financiën Wouter Bos om democratisch zuiver te opereren toen er in 2008 een bank moest worden gered van het faillissement. ‘We hadden weinig tijd,’ zei Bos, ‘te weinig informatie, weinig voorbeelden, weinig alternatieven, maar we moesten beslissen. Uitstel was geen optie; er stond te veel op het spel.’ Dit werd door de commissie bevestigd en dat is, als je er goed over nadenkt, een verregaande conclusie. De democratische spelregels zijn geschonden, maar de situatie liet het domweg niet toe om zich eraan te houden. Er was geen tijd voor democratisch overleg, want er moest vliegensvlug worden besloten. De Kamer kon niet worden geïnformeerd, want er was niet eens informatie. En toch moest er worden gehandeld. Als de betrokkenen zich in 2008 aan de democratische spelregels hadden gehouden, was er een grote bank failliet gegaan, met alle rampzalige gevolgen van dien. De democratie is domweg te traag om slagvaardig te reageren op de financiële markten.

Het tumultueuze debat dat eind mei in de Tweede Kamer plaatsvond over de Nederlandse bijdrage aan het Europese Stabiliteitsmechanisme (ESM), het zogenaamde permanente noodfonds, ging in feite precies daarover. De tegenstanders zeiden dat we de democratische controle over ons eigen geld zouden verliezen. De voorstanders zeiden dat dat wel meeviel, dat er alleen in noodgevallen misschien iets besloten zou kunnen worden wat tegen onze zin is, en dat dat geringe offer aan de soevereiniteit en de democratische controle onvermijdelijk was. Ze hadden elk op hun manier gelijk. In nood-

gevallen, als ontwikkelingen in de markt nopen tot snelle besluiten, is de democratische ratificatie van alle betrokken nationale parlementen een luxe die we ons niet kunnen permitteren. Maar daar is weinig aan te doen, want die vrije markten hebben nu eenmaal de macht om complete soevereine staten naar de gallemiezen te helpen en als we dat willen voorkomen, moeten we net zo snel zijn als zij.

In andere landen, met Italië als duidelijkste voorbeeld, is de democratie voor de duur van de economische crisis feitelijk afgeschaft. De laatste democratisch gekozen regering van Italië is door president Napolitano naar huis gestuurd, op aandringen van Angela Merkel. Ze had natuurlijk gelijk, want de regering-Berlusconi maakte er een zootje van en begon een risicofactor te vormen voor de hele eurozone. Maar in democratisch opzicht is het natuurlijk ongehoord. De premier van het rijkste land uit de eurozone belt een bevriend staatshoofd om hem op te dragen om in het belang van de eurozone zijn regering af te zetten. De regering-Monti ontbeert elke vorm van democratische legitimatie. Geen van de bewindslieden, inclusief de premier zelf, heeft ooit één stem gekregen van één kiezer. Natuurlijk moeten de gekozen volksvertegenwoordigers in het parlement hun goedkeuring geven aan iedere maatregel, maar dat is een formaliteit, want op een bepaalde manier heeft iedereen van links tot rechts begrepen dat tegenstemmen voor een tijdje niet is toegestaan. En het moet gezegd: de regering-Monti boekt resultaten. Italië staat er inmiddels in vele opzichten een stuk beter voor dan toen hij aantrad.

En alle besluiten die er werkelijk toe doen, worden al lang niet meer genomen door de nationale parlementen of regeringen. Zo'n debat in het Nederlandse parlement over een bijdrage van veertig miljard euro aan het permanente noodfonds is in feite niets meer dan kruimelwerk. De Europese Centrale Bank beslist dagelijks over astronomische veelvoudens daarvan en dat zijn de beslissingen die op de financiële markten werkelijk het verschil maken. Zij zijn de werkelijke machthebbers van Europa en zij onttrekken zich aan elke vorm van democratische controle.

De democratie heeft op het moment gewoon even niet zo heel veel te bieden. De burgers die de conclusie trekken dat de democratie niet in staat is oplossingen te bieden voor de huidige problemen, kun je,

al is het misschien met pijn het hart, eigenlijk alleen maar gelijk geven. En het is niet meer dan logisch dat die burgers aangetrokken worden door alternatieven die buiten de democratische instituties om opereren.

Dat kan verschillende vormen aannemen. Volgens de staatkundige theorie van Aristoteles zijn er in wezen drie staatsvormen denkbaar: die waarin een eenling regeert, die waarin een groep uitverkoeren het voor het zeggen heeft, en die waarin het volk de baas is. Die drie vormen een cyclus. Als de monarchie in een crisis raakt, wordt er een aristocratie ingesteld en als die ten val komt, leidt dat tot de democratie. En in het model van Aristoteles begint het na de crisis van de democratie van voren af aan. Dan volgt de roep om de sterke man. Dat is precies wat er tijdens de economische crisis in de jaren dertig van de vorige eeuw in Duitsland is gebeurd. En ook nu wordt de lokroep van het fascisme gehoord. In vele landen van Europa, waaronder Griekenland, Hongarije, Frankrijk, België en Nederland, zijn extreem-rechtse partijen bezig aan een opmars. En zelfs binnen de democratische instituties wordt de roep om een sterke man gehoord. Er wordt gepleit voor een Europese supercommissaris met verregaande bevoegdheden om in te grijpen zodra democratisch gekozen regeringen zich niet aan de budgettaire afspraken houden.

Volgens Aristoteles heeft elk van de drie staatsvormen een positieve en een negatieve pendant. Het intreden van de negatieve vorm is een symptoom van een crisis en de aankondiging van een omwenteling. Een monarchie kan ontaarden in een tirannie, een aristocratie kan verworden tot een oligarchie en de negatieve pendant van de democratie noemt hij 'ochlocratie', wat betekent dat het gemene volk aan de macht komt, de dictatuur van het plebs. Aristoteles wist dat de Atheense democratie, die decennialang voortreffelijk had gefunctioneerd, tegen het einde van de vijfde eeuw werd gekaapt door populistten die inspeelden op de onderbuikgevoelens van de gewone man in de straat. Dat was het begin van het einde van de Atheense suprematie over de Griekse wereld. Nederland is wellicht het duidelijkste hedendaagse voorbeeld van een ochlocratie.

Maar we zien vandaag de dag ook een aantal ontwikkelingen die interessant zijn omdat ze niet zo makkelijk te classificeren zijn.